

קישון, הערבים והשמאל הפוליטי

גידי נבו

מבוא

עיקר כוחו היצירתי של אפרים קישון הושקע בקטירות חברתיות-כלכליות או גם בקטירות אישיות-משפחתיות, שבהן תוארו נפתוליו של האדם הכלכלי במבוך החיים המודרניים. עם זאת, חלק משמעותי מכתבתו הוקדש למערכת היחסים בין מדינת ישראל ושכנותיה ובין מדינת ישראל והעולם. בתחום זה ניסח וביצר תפיסת עולם לאומנית מוצקה. על פי ישעיהו ברלין, הלאומנות היא מעין דרדור, ניוון או תהליך פתולוגי החל ברגש השייכות הלאומי הבסיסי והתמים² והופך אותו למשהו דלקתי, עוין, אלים ומסוכן: 'הלאומנות', כלומר 'העלאת האינטרסים של אחדות האומה והגדרתה העצמית למעמד של ערך עליון, שכל שאר השיקולים חייבים להיכנע לפניו בכל עת [...] היא דלקת פאתולוגית של תודעה לאומית פצועה'.³ בעוד חלק מהחוקרים וההוגים שוללים כל

1 Carol A. L. Prager, 'Barbarous Nationalism and the Liberal International Order: Reflections on the "Is", the "Ought", and the "Can"', in: Jocelyne Couture, Kai Nielsen and Michel Seymour (eds.), *Rethinking Nationalism* [Canadian Journal of Philosophy, Supplementary], 22 (1998), pp. 441-462. במאמרה מרבה פראגר להשתמש במונחים 'קליניים' כמו 'פסיכוזה אתנית', 'פסיכוזה המונית', 'אירציונליות', 'טירוף' ו'התנהגות דמנטית'.

2 Avishai Margalit, 'The Nature, Sources, and Psychology of Nationalism', in: Robert McKim and Jeff McMahan (eds.), *The Morality of Nationalism*, Oxford University Press, New York 1997, pp. 83-84. תמיר, תלמידתו של ברלין, קוראת להכרה בחשיבותם של רגש השייכות הלאומי והתרבותי. ראו: Yael Tamir, *Liberal Nationalism*, Princeton University Press, Princeton, NJ 1993, pp. 6, 82.

3 ישעיה ברלין, נגד הזרם: מסות בהיסטוריה של האידיאות, עם עובד, תל אביב 1986, עמ' 445. ראו גם: 'לאומנות היא מצב דלקתי של תודעה לאומית שעשויה להיות, ולעתים אכן היתה, סובלנית ושלווה. בדרך כלל, כך נראה, היא נגרמת כתוצאה מפציעה, מאיזה סוג של השפלה קיבוצית'. הנ"ל, 'הענף הכפוף: על עליית הלאומנות', בתוך: האנושות - בול עץ עיקש, עם עובד, תל אביב 1995, עמ' 230.

צורה של לאומיות,⁴ מרבית החוקרים מקבלים את ההבחנה בין גילויים חיוביים ושליליים של הרוח או ההזדהות הלאומית.⁵ בין השאר בעקבות ברלין⁶ מחלחלת ההבחנה לאורכה ולרוחבה של ספרות המחקר (שהתפתחה מאוד בעשורים האחרונים).⁷

- 4 ראו: Martha C. Nussbaum, 'Patriotism and Cosmopolitanism', in: *Idem and Respondents, For Love of Country: Debating the Limits of Patriotism* (edited by Joshua Cohen), Beacon Press, Boston 1996, pp. 2-17; Gillian Brock, 'The New Nationalisms', in: Nenad Miscevic (ed.), *Nationalism and Ethnic Conflict: Philosophical Perspectives*, Open Court, Chicago and La Salle, Illinois 2000, pp. 157-176; Simon Keller, 'How Patriots Think, and Why It Matters', in: Igor Primoratz and Aleksandar Pavković, *Patriotism, Philosophical and Political Perspectives*, Ashgate, Aldershot, UK, Burlington, VT 2007, pp. 63-74 (במאמר זה מגדיר קלר את הפטריוטיזם כ'אמונה כובת'). גם טולסטוי ('On patriotism', 'Patriotism, or Peace', in: *Writings on Civil Disobedience and Non-Violence*, Bergman Rabindranath (Publishers, New York 1967, pp. 40-94, 104-112 Tagore, *Nationalism*, Macmillan, London 1950) הוקיעו בחריפות את הלאומיות.
- 5 בריאן בארי קובע כי הלאומיות היא בעלת פני יאנוס. Brian Barry, 'Statism and Nationalism: A Cosmopolitan Critique', in: Ian Shapiro and Lea Brilmayer (eds.), *Global Justice*, New York University Press, New York and London 1999, p. 53 הוא מתאר את הלאומיות כתופעה פרוטאינית. שם, עמ' 16. הביטוי 'פני יאנוס' חוזר גם אצל רוג'רס ברובייקר (Rogers Brubaker, 'In the Name of the Nation: Reflections on Nationalism' and Patriotism', *Citizenship Studies*, 8, 2 [June 2004], p. 120) הוא בביטוי, מגדיל לעשות וכחלק מהרטוריקה שלו פונה אל העולם האגדי-פנטסטי וממשיל את הקוטב השלילי של הלאומיות למפלצת של פרנקשטיין, ואת קוטבה החיובי - ליפהייה הנרדמת. ראו: Michael Hechter, *Containing Nationalism*, Oxford University Press, Oxford 2001, pp. 6-15. מוזוית מעט אחרת מדברת קתרין פרוסט על ההיקסמות (fascination) במחקר בנוגע לחלוקת הלאומיות לצורותיה הטובות והרעות. Catherine Frost, *Morality and Nationalism*, Routledge, London 2006, p. 84 עם זאת ראשי האסכולה ה'קונסטרוקטיביסטית' בחקר הלאומיות, בנדיקט אנדרסון וארנסט גלנר, אינם נוקטים בהבחנה, וזוכים על כך לביקורת מצדו של ויל קימליקה. ראו: Will Kimlicka, 'The Sources of Nationalism: Commentary on Taylor', in: McKim and McMahan (eds.), *The Morality of Nationalism*, p. 63
- 6 במאמר 'Crooked Timber or Bent Twig? Isaiah Berlin's Nationalism' מגדיר דייוויד מילר את ברלין [כ]אב המייסד של הלאומיות הליברלית בת זמננו, כלומר של אותו זן של המחשבה הליברלית השואף לשלב חירויות ליברליות עם ערכי השתייכות הלאומית וההגדרה העצמית הלאומית', ראו: *Political Studies*, 53 (2005), pp. 102-103. בהבחנה בין שני סוגי הלאומיות קדם לברלין הוגה יהודי חשוב אחר - האנס קוהן. על 'הדיכוטומיה של קוהן' ראו: Ken Wolf, 'Hans Kohn's Liberal Nationalism: The Historian as Prophet', *Journal of the History of Ideas*, 37, 4 (Oct.-Dec. 1976), pp. 651-672
- 7 מכיוון שבשפות אירופיות ואנגלו-סקסיות לא קיימת ההבחנה האלגנטית בין 'לאומיות' ל'לאומנות', הקיימת בעברית, ההבחנה בין הזנים השונים של הלאומיות נעשית בעיקר באמצעות הצמדת שם או שמות תואר לשם העצם היחיד 'לאומיות' (nationalism). הלאומיות (החיובית) תואר באמצעות שמות תואר משבחים כמו 'מתונה', 'אוניברסלית', 'ליברלית' ו'הומניסטית', בעוד

בניגוד ללאומיות אם כן הלאומנות היא פרויקט של עליונות הדומה בעיקרו לפרויקטים אחרים של עליונות – עליונות גזעית (כמו העליונות הלבנה, white supremacy) או עליונות דתית (כפי שמוכרת למשל ביהדות, בנצרות ובאסלאם).⁸ כמו כל מפעלות העליונות הללו, הלאומנות כרוכה בהעדפה של הקבוצה הנידונה ובהחלשת או אף בנייתוק הקשר עם כל שאר בני האנוש שאינם שייכים לקבוצה הזאת. פרויקט העליונות של הלאומנות כרוך אם כן בדה־הומניזציה כפולה וממאירה: הישות הלאומית מועלית מעל האנושי; כל האחרים מורדים אל מתחת לאנושי. הלאומנות, בצורתה הרדיקלית, היא מערכה לווהטת כנגד הפן האנושי בלאומיות,⁹ ולמעשה כנגד האנושיות עצמה. הלאומנות היא לאומיות שניתקה מכבלי המוסר, והיא מסתחררת בעולם שטוף אדי שנאה, שהטופולוגיה המוסרית שלו מעוותת לחלוטין.

הדינמיקה של הלאומנות עובדת בצורה הפוכה מהדינמיקה של הסולידריות על פי תפיסתו של רורטי:

לפי ההשקפה שאני מציע, אפשר בהחלט לדבר על קדמה מוסרית, והקדמה הזאת היא אמנם בכיוון של סולידריות אנושית רבה יותר. אולם הסולידריות הזאת אינה נתפסת כהכרה בגרעין העצמי, במהות האנושית, המצויים בכל בני האדם. במקום זאת, היא נתפסת כיכולת לראות יותר ויותר הבדלים מסורתיים (לפי חתך של שבט, דת, גזע, מנהגים וכיוצא באלה) כבלתי חשובים כאשר משווים אותם לנקודות דמיון בכל הנוגע לכאב והשפלה – היכולת לחשוב על אנשים השונים מאתנו בתכלית כמי שנכללים בטווח ה'אנו'.¹⁰

הלאומנות (השליטת) תולקה ותוקע אל הצלב באמצעות שמות תואר כמו 'מיליטנטית', 'אגרסיבית', 'פרטיקולריסטית', 'קסנופובית', 'שוביניסטית' ו'אירציונלית'.

8 על תחושת העליונות כעומדת ביסוד הלאומנות ראו: Margalit, 'The Nature, Sources, and Psychology of Nationalism', pp. 85-87; Robert Ware, 'Nations and Social Complexity' in: Couture, Nielsen and Seymour (eds.), *Rethinking Nationalism*, p. 155; Tamir, *Liberal Nationalism*, p. 94; Stephen Nathanson, *Patriotism, Morality and Peace*, Rowman and Littlefield, Lanham, MD 1993, pp. 30-31; John J. Mearsheimer, 'Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War', *International Security*, 15, 1 (1990), pp. 20-21.

9 יעל תמיר קובעת שהמאפיין המרכזי של הלאומיות הליברלית הוא טיפוח אידאלים לאומיים בד בבד עם שמירת קשר עין עם ערכים אנושיים אחרים שלאורם יש לשפוט את האידאלים הלאומיים. Tamir, *Liberal Nationalism*, p. 79.

10 ריצ'רד רורטי, 'קונטינגנטיות, אירוניה וסולידריות', רסלינג, תל אביב 2006, עמ' 222. גם רוברט מק'קים מדבר על 'הרחבת קבוצת האנשים שאתה תופס כ"אנשים שלך"'. Robert McKim, 'National Identity and Respect among Nations', in: McKim and McMahan (eds.), *The Morality of Nationalism*, p. 268.

בניגוד דיאמטרי לכך, הלאומנות היא פרויקט של צמצום רדיקלי של הקטגוריה של ה'אנחנו', עד שלמעשה היא כוללת אך ורק את הישות הלאומית, והרחבה רדיקלית לא פחות של הקטגוריה של האחר או האחרים ההופכת להיות שק ענקי הכולל בתוכו כל יצור חי שמחוץ לגדרות הלאום¹¹ ולמעשה כמה כאלה הכלולים בתוך חומותיו אך נתפסים כגיס חמישי, מעין השתלות מסוכנות, רעילות, של האחר בתוך הגוף הלאומי.

אם אכן הלאומנות היא הצבת חציצה או מרחק בין הלאום ובין לאומים אחרים, ניתן יהיה לנתח אותה על פי שני מדדים מרכזיים: (א) האופי, העצמה והאינטנסיביות של מנגנון ה'האחרה' (othering), ההרחקה והדמוניזציה המופעל; (ב) מגוון הישויות הלאומיות שהוא מוחל עליהן. בשני הפרמטרים האלה – הן העצמה או הלהט של הרגש הלאומני והן המנעד או המשרע שלו – הסְטִירֵה הלאומנית הקישונית מצטיינת.

יש לציין עם זאת שקריאה כרונולוגית באותו אגף ביצירתו הענפה, המסועפת והנרחבת של קישון העוסק במרחב הפוליטי במובן הצר של המילה – כלומר ביחסי ישראל ושכנותיה, יחסי ישראל והעולם והיחס לשמאל הפוליטי¹² – תגלה בה התפתחות וגיוון משמעותיים. התפתחות וגיוון אלה העולים מן הטקסטים יש בהם כדי להעיד שהלאומנות אינה עשויה מעור אחד, ויש בינה ובין הלאומיות אזוורי חפיפה שבהם ההבחנה בין שני הזרמים או הערוצים או הביטויים של הרגש הלאומי מטושטשת משהו. הלאומנות הקישונית אינה יחידה מונוליתית, קבועה ונצחית שנחתה כביכול כפי שהיא משמי האידאות אלא מערך אידאולוגי מתפתח וערני המגיב, בדרכו, למציאות המשתנה ולשינויים הדרמטיים המתחוללים בה.

במאמר זה אתרכזו בבחינת ייצוגם של הערבים והשמאלנים בסְטִירֵה הקישונית. שני גורמים אלה – האויב החיצוני המרכזי והאויב הפנימי המרכזי – מהווים עמודי תווך בבניין הלאומני רב־הקומות והאגפים שקישון משרטט בכתיבתו.

הערבים

חלק מהסטירות של קישון העוסקות בערבים ממוקמות באגף המתון של הלאומנות. כך הוא הדבר ברשימה האפקטיבית 'תוכנית מינימום'¹³ שבה מופעל היטב המנגנון הקומי של ההבאה עד אבסורד (ומעבר לו), על מנת להאיר באור קומי לגלגני את חוסר הדמוקרטיזם,

11 גם יהודית ליכטנברג מתייחסת לתפיסה הבינרית הניצבת בלב הלאומנות בציניקה שהאלימות, השנאה וההשד כלפי ה'אחר' מתגלמים ב'עולם המחולק באופן חד ל"אנחנו" ו"הם".' Judith Lichtenberg, 'Nationalism, For and (Mainly) Against', in: McKim and McMahan (eds.), *The Morality of Nationalism*, p. 158.

12 ברור שהפן הפוליטי אינו נעדר גם מרשימותיו הכלכליות־חברתיות של קישון כמו גם מרשימותיו האישיות־משפחתיות, כולל האינטימיות ביותר.

13 אפרים קישון, **עצם בנרוז**, טברסקי, תל אביב 1967, עמ' 171.

חוסר היציבות והאלימות השיטתית המאפיינות את המשטרים הערביים. הרשימה היא פרודיה טובה הבנויה על מתכונת של ראיון עיתונאי עם פוליטיקאי שזה עתה נכנס לתפקידו (כאן נשיא עיראק עבדול רחמן עארף).¹⁴ הריאיון מתחיל באופן שגרתי כאשר הנשיא, בתגובה לשאלות הראשונות, מכריז על צעדים 'לחיזוק האחדות הלאומית [...] חנינה כללית לקומוניסטים ולאנשי מפלגת ה"בעת" [...] ניצול מוגבר של אוצרות הטבע ורביזית החוזים עם חברות הנפט הזרות [...] הפסקה מיידית של המלחמה נגד הכורדים [...] [1] ריפורמות במערכת החינוך'. אולם מהר מאוד יורד הריאיון מהפסים הלוגיים השגרתיים ונכנס לטריטוריה פנטסטית. הנשיא מכריז כי עד אמצע יוני הוא מקווה לממש צעדים אלה. בתגובה לשאלה 'מדוע עד אמצע יוני?' עונה הנשיא כלאחר יד: 'כי אז יתגלה הקשר הראשון לרציחתי'.¹⁵

מכאן מסתחררת הרשימה לשרשרת של טיהורים, תליות, ניסיונות חיסול והתנקשות כושלים, הצלות פלאיות, הפצצות של הארמון ('מפקדי חיל האויר ינצלו את התחדשות הקרבות עם הכורדים ויפציצו בתשעה באוקטובר בבוקר את ביתי [...]. לפי תכנותי באותה התנקשות עדיין אינצל בדרך נס. הכסא שאתה יושב עליו וכוננית הספרים ייהרסו כליל'), כשביניהם משובצים הלאמת הבנקים ועריכת טבח בין השמאלניים. הכל רשום בפנקס בצורה מסודרת כפגישות אצל רופא שיניים: 'באמצע אוקטובר יש לי טיהורים. אחר כך שוב טיהורים. בסוף החודש יוצא שר החינוך להורג [...] אחר כך יש לי כמה טבחים נרחבים. עוצר. עוצר [...] מיגורי חייב לבוא בין 8-11 לנובמבר'. 'מה יקרה בדיוק, אם מותר לדעת?', חוקר המראיין. 'הדיוויזיה הממונעת השמינית תעלה בהסוואה של תמרון על תחנת השידור ובן-דודי שיתמנה לשר הפנים בסוף אוקטובר, ישר מנשר לאומה, בו יגדיר אותי בתור – חכה, איפא רשמתי זאת? – כן, יגדיר אותי בתור "כלב משוגע שטלפיו מגואלים בדם" [...] אברח בפיזאמה הכחולה שלי עם הפסים. לפי חשבוני כעבור יומיים יתפסו אותי בתחפושת של אשה בפרברי בגדד ויערפו את ראשי. – גופתך תיגרר? – מובן. לאורך הרחובות הראשיים'.¹⁶

האבסורד מחריף עוד יותר ברשימה 'סוריאליזם',¹⁷ הבנויה במתכונת של דיווח כמו עיתונאי על המתרחש בסוריה בארבעה ימים עוקבים. בכל אחד מהימים מתרחשת במדינה

14 עבד א-רחמן עארף היה קצין בצבא עיראק ותמך בהפיכה הצבאית האלימה ביולי 1958 שחיסלה את המונרכיה ההאשמית והפכה את עיראק לרפובליקה. בפברואר 1963 הוא השתתף במהפכת הרמדאן הברוטלית שהביאה את אחיו עבד א-סלאם עארף לתפקיד הנשיא. לאחר המהפכה מינה אותו אחיו לגנרל בצבא. לאחר מותו של אחיו בהתרסקות מטוס מונה לנשיא השלישי של עיראק, ב-16.4.1966. בסוף יוני סיכל עארף ניסיון הפיכה נגדו, שבוצע בסיוע מצרים. ב-17.7.1968 הודח עארף מתפקידו בהפיכה צבאית והוגלה ללונדון. הוא שב לעיראק לאחר שסדאם חוסיין תפס את השלטון בשנת 1979. בשנת 2004 עבר להתגורר בממלכת ירדן, בה נפטר. עארף הוא נשיא עיראק היחיד שמת מוות טבעי.

15 קישון, **עצם בגרון**, עמ' 171.

16 שם, עמ' 172-173.

17 שם, עמ' 221.

הפיכה כנגד השלטון הקיים, אלא שכל ההפיכות הן פרו-נאצריות וזוכות לתמיכת הקולונל נאצר. כל תפיסת שלטון מלווה בתורה בהפגנות פרו-נאצריות סוערות, בפזור אלים של ההפגנות ובהפיכה פרו-נאצרית למחרת. ביום השלישי מגיע הקולונל נאצר עצמו כדי לעמוד בראש מועצת ההפיכה. למחרת מתרחשת כמוכן הפיכה פרו-נאצרית. קולונל נאצר, הידוע בנטייתו האנטי-נאצריות, מודח מתפקידו וחוזר לקהיר. המשטר אם כן מיטלטל כשיכור בין הפיכה להפיכה המתרחשות כסדרן מדי יום, כאשר ההפיכות הן נטולות כל רציונל ואבסורדיות לגמרי. יש פה גוף הפועל נגד עצמו שוב ושוב.

גם ברשימה 'לבנון בחור כארז'¹⁸, שם מתוארות מדינות ערב כאוסף מתייהר, רכרוכי, נטול כל שמץ של נחישות או נחרצות גברית, של קושרי קשר זוממי מזימות – מדינות שאף אחת מהן אינה מאמינה לרעותה וחששן הגדול ביותר, אף יותר מהחשש מ'הננס הציוני', הוא שמא תבוא אחת מהן לעזרת האחרת במקרה שזו תותקף – הן נתפסות בסך הכול כאנושיות, אולי אפילו אנושיות מדי.

הרשימות הללו, למרות שהן תוקפות את מי שנתפס כאויב הלאומי (או אויב הלאום), אינן נגועות בהטיה פרטיקולריסטית בוטה, וניתן לפרשן כמבוססות על מערכת ערכים אוניברסלית.¹⁹ הרוע או האלמנטים השליליים המותקפים בהן אינם טרנסנדנטליים-מיתיים אלא קונקרטיים (הגורם המותקף הוא בעיקרו המשטרים הערביים, כלומר צורת ארגון טכנית ביסודה של העמים הערביים; מובן שניתן לקשור צורת ארגון זו עם מאפיינים מהותניים).

ברשימות אחרות העמדה הלאומנית ממותנת על ידי הומור אירוני אפקטיבי. הרשימה 'מה קרה באמת?'²⁰ היא דוגמה טובה למערכון שאין בו שום דה-הומניזציה. המגה-פקיד ההסתדרותי יחזקאל שולטהיים מוקפץ כדי לנהל משא ומתן עם המחבלים שחטפו את מטוס סבנה והנחיתו אותו בשדה התעופה לוד. שולטהיים מגיע בג'יפ הרמטכ"ל היישר מבית החולים. מוציאים אותו 'מאמצע המו"מ עם נציגי האופים על אודות התייקרות של 2.78% מקרן השוואה על שליש תוספת היוקר לבלו הקמח. הדיונים נמשכו זה הלילה השלישי, האופים כבר אושפזו בתל-השומר עד אחד, אבל שולטי עדיין [...] שופע מרץ ובריאות'. למחבלים הקשוחים בהנהגת קפטן ראפאת אין כל סיכוי. אחרי כמה סיבובי

18 שם, עמ' 178.

19 כלל אצבע לבדיקת מידת האוניברסליות של התקפה סטירית על גורם שמחוץ למחנה או לקבוצה שאליה משתייך הסטיריקון הוא אם ניתן לדמיין כי ההתקפה נכתבה או יכלה להיכתב על ידי כותב מתוך המחנה המותקף. בכל מקרה המתקפות, גם המתונות יחסית, כנגד הערבים אינן עומדות במה שמכונה 'חוק חומסקי', על שמו של הבלשן היהודי-אמריקני הגדול והפעיל הפוליטי נועם חומסקי. על פי עיקרון זה, על האדם מוטלת החובה לבקר בראש ובראשונה את פעולות האלימות והטרור המבוצעות בידי מדינתו, שכן לפעולות אלה הוא נושא באחריות, ועל מניעתן או צמצומן יש לו השפעה מסוימת. ראו: Noam Chomsky, *On Power and Ideology*, Haymarket Books, Chicago 2015 (1987), p. 51.

20 אפרים קישון, *פרטאצ'יה אהובתי*, ספרית מעריב, תל אביב 1974, עמ' 141.

משא ומתן המחבלים כבר גמוזים לגמרי. הרמטכ"ל נותן סימן, והשאר ידוע מעל דפי העיתונות.²¹

במערכון Fastest gun alive,²² הבנוי כתסריט של 'סרט־מתח מן הערב הפרוע', מתואר נאצר כפרש מאיים המגיע אל העיירה על סוסו מצויד בגלריה מטורפת של כלי נשק. הנשים מתפללות מאחורי החלונות, הגברים סוגרים את הווילונות וכותבים צוואה.

גאמל: (מנפץ את דלת הפונדק בבעיטה אדירה. הכל בורחים לעבר הקירות) היי, איפה אתה פרש ציוני בודד? בוא, אם יש לך דם!
ציגלר: אני פה.

גאמל: איפה אתה, פחדן עלוב שכמותך? תתייצב כנגדי כגבר! איפה אתה?
ציגלר: אני פה, אתה לא רואה?

גאמל: אל תסתתר מפני, יא־סמרטוט, זה לא יעזור לך! אגמוז אותך במקום! איפה אתה? [...]. כאן תהיה קבורתך, החצוף! דברים איומים עומדים להתרחש באיזור הזה, אני מבטיח לך! [...] תחזיקו אותי, אחרת אתנפל עליו! אני נורא בזעמי, אקרע אותו כדג! תחזיקו אותי! [...] תעצרו בעדי, אני אומר לכם, מפני שיצא מזה אסון לא־יתואר! תחזיקו אותי, אמרתי! [...] תעצרו בעדי בטרם אתחיל להשתולל [...] נו תפסו אותי כבר.

פניותיו הנואשות של גמאל לאו"ם ולמעצמות שיחזיקו אותו אינן נענות, ולא נותר לו אלא להתנפל על ציגלר. בסצנה הבאה הוא נמצא בבית חולים. 'גמאל: (מתרומם במיטתו [...]. עד כמה שהגבס מרשה לו) אמרתי שיקרה אסון?²³ נאצר אם כן מופיע במערכון כדמות אלאזונית קלאסית, קומית ביסודה; הוא אמנם מלא 'אוויר חם' כבלון נפוח, אולם הוא אינו מורחק לקצווי הרוע ולתהומות הנוולות האנושית.

הרשימה 'חוסין'²⁴ מלגלגת על חוסין מלך ירדן ועל הצטרפותו לחזית המלחמה הנאצרית נגד ישראל כמה ימים לפני פרוץ מלחמת ששת הימים,²⁵ אבל לא בלי אלמנטים של אהדה מסוימת. הרשימה 'נסיגה בעם'²⁶ מגחיכה את דרישותיו המטורפות של נאצר המובס לאחר מלחמת ששת הימים ('לא בא בחשבון! אני מכיר רק דרך אחת וזו חיסולה של המדינה הציונית. וגם זה רק אחרי שיסוגו עד לגבולות 5 ביוני! עד אז אין מה לדבר. אפילו אל תנסה

21 הרשימה שייכת למעשה לקורפוס הגדול והמקיף של ה־סְטִירוֹת החברתיות־כלכליות שבהן השקיע קישון את מיטב כוחו היצירתי.

22 אפרים קישון, **באחד האמשים**, טברסקי, תל אביב 1963, עמ' 140.

23 שם, עמ' 140-141.

24 אפרים קישון, **בעד**, משרד הביטחון, תל אביב 1970, עמ' 30.

25 חוסין חתם על חוזה הגנה הדדי עם מצרים ב־30.5.1967 והכפיף את צבאו לפיקודה של קהיר. הוא חזר לרבת עמון עם גדוד לוחמי קומנדו מצרים מוכנים לפעולה, והכריז שכל צבאות ערב צרים כעת על ישראל.

26 קישון, **בעד**, עמ' 46.

לשכנע אותי: אין נסיגה אין חיסול! הכל נשאר כמו שהיה!". לבסוף הוא מסכים ל'חווה אי-השמדה לשנתיים תמורת נסיגה טוטאלית' עד מעבר לקו באר שבע.²⁷ גם ברשימה 'היונים'²⁸ מלעיג המחבר על דרישותיהם של אותם גורמים הנחשבים פייסנים בעולם הערבי כמו נאצר (ה'מוכן להסכים, בתנאים מסוימים, לתנועת רכבות חופשית בין חיפה ותל-אביב תמורת נסיגה מיידית מסיני') וכמו חוסיין, המוכן לתת לנו 'קורידור צר אל הים התיכון (12 ק"מ צפונה מאשדוד) אם נסתלק מאל-קודס... בסופו של דבר, מסכם קישון, 'היונה היא ציפור מטומטמת למדי, תודה לאל'.²⁹ הרשימה 'ילדות קשה',³⁰ שנכתבה על רקע מסע הדילוגים של המתווך השוודי גונאר יארינג באזור, מעבירה ביקורת לגלגנית על סירובן של מדינות ערב לשיחות ישירות עם ישראל. בעוד ישראל מביעה את דעתה 'שאינן טעם אלא בזימון פגישה בין הצדדים', מצרים מבהירה 'שלא תיענה לשום הזמנה שהמילה "שולחן" מוזכרת בה, ואילו ירדן מבקשת 'להחליף את הביטוי "פגישה" ב"התקלות" הכללית יותר'. לאחר ביקורו החוזר של ד"ר יארינג בקהיר מתרככת עמדת ממשלת מצרים והיא מסכימה 'לנוסח הרשמי, לפיו הצדדים "ייקלעו" לאיזה מקום'. היא מתנה עם זאת "שההיקלעות לא תתרחש בחדר אחד עם נציגי ממשלת תל אביב'. בתגובה להצעת ממשלת ישראל 'ששתי המשלחות ישתכנו בשני חדרים סמוכים, בעוד שהקיר החוצה ביניהם ייהרס עם התחלת המו"מ', משיבה מצרים 'שהקיר הוא הכרח המציאות'. ד"ר יארינג מעלה את הפשרה 'לפיה הצדדים אמנם ישבו בחדרים נפרדים, אולם ליד שולחן אחד, כלומר צוות סבלים מיוחד של האומות המאוחדות יעביר אותו שולחן מחדר אחד לחדר שני לפי רשות הדיבור'. הצעת הפשרה זוכה לסירוב מצד מצרים. מכאן חלה הסלמה באבסורדיות של ההצעות: ירדן מציעה '[ש] הצדדים יישבו בפרופיל איש לרעהו, ועל כן כמעט לא יראו זה את זה'. ד"ר יארינג מציע 'שהמשלחות יישבו זו מול זו, אך לא ישוחחו ביניהן, אלא יקיימו מגע באמצעות סימנים מוסכמים'. בהמשך, על מנת להפשיר את הקיפאון, הוא מציע 'שהצדדים ישוחחו פנים-אל-פנים כשלוש לזכות חוצה ביניהם והמגע הוא לפי קריאה בתנועות השפתיים'. המצרים דורשים לוח זכויות בעובי של 12 מ"מ לפחות, ואילו ממלכת ירדן מסתפקת ב-8.5 מ"מ, מה שמזכה אותה בתשבחות בעיתונות האמריקנית. הצעות נוספות העולות בשלב זה הן שיחות באמצעות טייפ-רקורדר ושימוש בתוכים מאומנים, אולם הן כולן נפלו.³¹ מעבר לזאת לעתים מתגלה אצל קישון הבנה – או אף הזדהות – עם העמדה הערבית. כך הוא הדבר ברשימה 'זה טוב לערבים?'³² שבה דנים שני דוברים ערבים בבחירות

27 שם, עמ' 46-47.

28 שם, עמ' 48.

29 שם, עמ' 49.

30 שם, עמ' 53.

31 שם, עמ' 53-55. ההדגשות כאן ובהמשך – במקור.

32 אפרים קישון, גומזים, גומזים, ספרית מעריב, תל אביב 1969, עמ' 224.

לנשיאות בארצות הברית. חלומם – נשיא יהודי (או לפחות פרו־ציוני) בבית הלבן, שכן אז 'כולנו להתקיף אותו שהוא משוחד ואז היה עושה ג'סטות לאין־ספור להרגיע אותנו'.³³ הרשימה היא למעשה תמונת ראי של רשימה מוקדמת יותר 'מה טוב ליהודים',³⁴ שבה שני דוברים יהודים מתלבטים באותה סוגיה עצמה ואינם מצליחים להכריע אם עדיף ליהודים נשיא הידוע כידיד ישראל או נשיא המוכר כאנטי־ישראלי.

הזדהות גדולה עוד יותר עם העמדה הערבית מופיעה ברשימה 'קליאופטרה בניו־יורק'.³⁵ הדובר חולם שהוא רב־החובל של האנייה המצרית 'קליאופטרה', אשר הסבלים האמריקנים בניו יורק סירבו לפרוק את מטענה.³⁶ רב־החובל רואה בדבר מזימה יהודית ולוקח את עורך הדין הטוב ביותר בניו יורק. מתברר שעורך הדין יהודי, תומך בחרם של הסבלים, והוא מבקש מרב־החובל לצאת ממשרדו. זה מנתק אתו מיד את הקשרים ושוכר עורך דין ארי טהור, אולם לבית המשפט מגיע השותף שלו פלוני ד"ר ויינברגר. גם השופט מתנהג מוזר מאוד, וכל אימת שהזכיר את שמה של ישראל ביקש מן הקהל לקום על רגליו. רב־החובל מתייאש ממערכת המשפט ופונה לעיתונאים, אלא שאלה מתחילים לשוחח ביניהם בידיש רהוטה. הוא מקבל התקפת עצבים ומתחיל לשבור רהיטים, שאז מוזעק למקום שוטר הקורא לו גאנעף ועוצר אותו. הקצין התורן שותה קפה עם מצות, ודרישתו של רב־החובל לקבל טיפול מקצין לא יהודי נתקלת בתשובה שהוא נמצא בחופשת פסח מכיוון שאשתו יהודייה. עם שחרורו בערבות הוא הולך ישר אל הארגון האנטי־יהודי בניו יורק. מזכיר הארגון שומע את סיפורו בזעזוע, מבטיח לטפל בפרשה בתקיפות רבה, אך נאלץ לרוץ לבר המצווה של בנו. 'איבדתי את השליטה על עצמי, אחזתי בחזהו ושאלתי, האם כולם יהודים בעיר המחורבנת הזאת? מזכיר הארגון האנטי־יהודי הסתכל בי בתמהון והזכיר לי שבעצם גם אני יהודי'.³⁷

כמו כן מופיעה לעתים, לעתים נדירות מאוד אמנם, ביקורת על ההתנהגות הישראלית כלפי הערבים. כך הוא הדבר ברשימה 'ראיון ים תיכוני',³⁸ המבטאת סלידה מריאיון גס, נעדר כל שמץ של רגישות אנושית, שערך כתב טלוויזיה ישראלי עם טייס מצרי שבוי בסני. הרשימה המוקדמת יחסית 'תסיסה מסוימת'³⁹ היא הרשימה שבה הרחיק קישון יותר מאשר

33 ש.ם.

34 קישון, **עצם בגרון**, עמ' 228.35 הנ"ל, **באחד האמשים**, עמ' 148.

36 פרשת הספינה קליאופטרה היא ספיח לפרשת הספינה אסטיפליה – אניית משא יוונית שנשאה מטען מישראל ונעצרה בשנת 1959 על ידי שלטונות מצרים כשניסתה לחצות את תעלת סואץ. הספינה עוכבה למשך חודשים, ושחררה רק לאחר שמתענה הוחרם. במחאה על הצעד המצרי הטילו פועלי נמל ניו יורק חרם על ספינת הנוסעים והמטען המצרית קליאופטרה, שהגיעה לנמל ב־13.4.1960, וסירבו לפרוק את מטענה על פי הוראת איגוד עובדי הים האמריקני.

37 קישון, **באחד האמשים**, עמ' 148.38 הנ"ל, **פרטאצ'יה אהובתי**, עמ' 189.39 הנ"ל, **גומזים, גומזים**, עמ' 162. הרשימה פורסמה לראשונה במעריב ב־24.8.1965.

בכל רשימה אחרת בפסיעה אל טריטוריות שמאליות הומניסטיות. הרשימה – מונולוג דרמטי חריף שבו מוצגים צעירים ישראלים כפורעים סדיסטיים המתעללים בזקנים ובילדים ערבים – יכולה היתה, מבחינה אידאולוגית, להיכתב על ידי ס. יזהר או אורי אבנרי.⁴⁰ עם זאת, בשלב מסוים, למן מלחמת ששת הימים ובאופן בולט יותר לאחר מלחמת יום הכיפורים, חודר לרשימות הלאומיות של קישון טון מרתיע, שברשימות מסוימות מתעצם עד מאוד; טון מריר ושוטם.⁴¹ תחת שרביטו של טון זה מוצבים הערבים בראש סולם הרשע האנושי (או התת-אנושי). הערבים מוצגים כמונעים על ידי אג'נדה הכוללת בעצם שאיפה או מטרה מרכזית אחת, והיא השמדתה, חיסולה, מחיקתה של מדינת ישראל, מדינת היהודים ('שאיפתם הכנה והמוצהרת לחסל את מדינת ישראל, פתאום או באופן הדרגתי, במשך מאה שנה או בהזדמנות הקרובה, בעזרת אללה והטילים הסובייטיים כאחד';⁴² 'סעיף המשנה "הסדר צודק של הבעיה הפלשתינאית" פירושו, לפי העמדה הפלשתינאית המוסמכת, מחיקת המדינה היהודית';⁴³ 'הערבים רוצים להשמיד אותנו? בטח רוצים';⁴⁴ 'לגבי הערבים זהו [מרוץ הזיון] אמצעי לגמרי-לא-סודי להריסת המדינה היהודית'⁴⁵). האג'נדה הזאת משותפת הן לקיצונים והן למתונים. הקיצונים אף זוכים לשבחים על כנותם וישרותם בניסוח המוצהר של מטרותם. 'אש"ף הוא אירגון-טרור הגון', אומר קישון, 'הם לפי כל הסימנים הישרים שבחבלנים כיום'. קישון מגיע למסקנה זו 'לאור סירובו של אש"ף לשנות אפילו סימן קריאה אחד באמנתו, הקוראת בעקביות כמעט רומנטית להקים פה, במקומנו, מדינה חילונית ודמוקרטית, שבה יושבים הפלשתינים והיהודים שבת אחים

40 ראו גם: 'הגיגים של חוגג', בתוך: אפרים קישון, *עד המדינה: פרוטוקול*, הד ארצי, תל אביב 1999, עמ' 320 – רשימה אמיצה בעד השלום עם מצרים.

41 בנייתו את הלאומנות שם ישעיהו ברלין דגש רב על תפקידו של אלמנט הפגיעה, הפגיעה או האיום על הגוף הלאומי בתהליך הדלקתי של הפיכת התודעה הלאומית ללאומנות אגרסיבית, אלימה ועוינת. דומה שפריצת הווירוס הלאומי אצל קישון בעקבות מלחמת ששת הימים – שבה הוצב איום רציני ביותר על הקיום הלאומי – והחרפת השתוללותו בעקבות מלחמת יום הכיפורים – שבה היה האיום מוחשי וחמור עוד יותר – עונים לדפוס זה. על תחושת האיום הקיומי והחרדה מפני גירוש או השמדה כעומדים בשורש הלאומנות ראו גם: Charles Taylor, 'Nationalism: and Modernity', in: McKim and McMahan (eds.), *The Morality of Nationalism*, p. 48; Mearsheimer, 'Back to the Future', p. 21. יש לציין שבשנות התשעים של המאה שעברה התייצב קישון פומבית לצד תומכי הסכמי אוסלו, פרי ידיו של מחנה השלום הישראלי. דומה שעיקרו של השינוי בעמדותיו נבע לא מריכוך רגשות החשד והאיבה שחש כלפי הערבים, אלא מירידה בעצמתן של תחושות האיום והחרדה והתחזקות והתגבשות התחושה בדבר עצמתה של מדינת ישראל וביכולתה לקבל על עצמה ויתורים מחושבים מבלי לסכן את ביטחונה ויכולת שרידותה.

42 קישון, 'אם תרצו אין זו אגדה', *פרטאציה אהובתי*, עמ' 218.

43 הנ"ל, 'קייסינג'ר שלנו נשאר בחוץ', שם, עמ' 202.

44 הנ"ל, 'מה יהיה, מה יהיה?', שם, עמ' 212.

45 הנ"ל, 'שיעבוד ושמנו מירוף זיון', *חיוך בבצורת*, ספרית מעריב, תל אביב 1978, עמ' 196.

יחד, עד הקבר.⁴⁶ למרות הלחצים מצד סאדאת ואסד מסרב ערפאת לסגת ולו מילימטר מעמדותיו. הנשיא אסד מתייפח בבכי חנוק: 'אשתגע מהם', מירר האיש, 'מציעים להם על מגש של כסף סעודי את הפתרון הסופי של השאלה היהודית, בלי פצצות, בלי חטיפות, הכל ברור וגמור וסופי – והם חילונים ודמוקראטים, המטומטמים האלה, למה? – מפני שאצלנו אין א־בה־ציגלה־מה – עונה יאסר – אנחנו גברים'. למרות לחץ בין־לאומי אדיר, ערפאת אינו זו ולו כמלוא הנימה מעמדותיו. 'אין עם מי לדבר. אש"ף הטוב והבלתי־גמיש הוא ארגון־חבלה דובר אמת, הצד האמין היחיד בכל החבורה הצבועה הזאת. חוץ מאידי אמין, כמובן'.⁴⁷

המתונים חותרים להשמדת מדינת ישראל לא פחות מן הקיצונים, אלא שהם מסווים את מטרותם זו תחת מסכות שונות ובאמצעות תכסיסים שונים. סיסמתם: 'לא עכשיו, אחר־כך'. תכניתם הפשוטה והטובה: 'להזיז את ישראל מגבולותיה הטובים באמצעות השימוש הנבון במונח ההלכתי "שלום צודק ובר־קיימא", אחר כך יש לדחוף את היהודים למיטת סדום של החלוקה משנת 1947 למען פתרון משבר הפלשתינאים הלגיטימיים, ולבסוף, תוך כדי שימוש ברווחי הנפט, בניית 'צבא לפי התקן של ג'ינגיס חאן', הצבת 'הארמאדה האיתמנית הזאת מסביב לישראל החנוקה, הטרודה והמרוששת', והמתנה שקטה 'לאור הירוק של ההיסטוריה'. המטרה של כולם אחת היא אם כן, וקישון אף מביע הערכה 'להתמדתם ההיסטורית, לדבקתם למטרה לטווח ארוך'.⁴⁸

הערבים אם כן מגלמים עיקרון של רוע מוחלט שאינו פוסק ואינו משתנה ואינו חדל מלחתור למימוש מטרותיו (אם כי הטקטיקה שהם נוקטים עשויה להשתנות). בתוקף כך מוצמדים אליהם בטבעיות מאפיינים של שפלות ונוולות מוסרית, כמו למשל בהפעלה הסחטנית והפרועה של נשק הנפט ובשימוש הגס ומנקר העיניים בכספי הנפט הכבירים. ברשימה 'לא על הנפט לבדו'⁴⁹ מוזעק שר החוץ של שוודיה באישון לילה אל לשכתו של שגריר לוב. מתברר 'ש[נשיא הרפובליקה, הקולונל קדאפי, מעוניין לקבל השנה את פרס נובל לספרות יפה'. כאשר שר החוץ אומר שאינו רואה שום אפשרות להשפיע על החלטתם של חברי האקדמיה השוודית, אומר השגריר: טוב, 'אז ממחר אין נפט'. הממשלה השוודית מתכנסת לשיבת חירום הננעלת בהודעה 'שנדונו בה "בעיות של חילופי־תרבות עם לוב"'. הקולונל קדאפי פירש זאת כסירוב חצוף, ולקה בהתקף עצבים קשה בתוך אוהל

46 'לא משחקים', שם, עמ' 225.

47 שם, עמ' 226. ראו גם: 'מר עראפת יאשר: אירגונו אינו רואה פתרון אחר מלבד חיסולה של המדינה היהודית', הנ"ל, 'אם תרצו אין זו אגדה', **פרטאצ'יה אהובתי**, עמ' 216; וכן: 'יאסר עראפאת [...] המרצח ההמוני הזה [...] אויבנו בנפש האכזרי והשפל', הנ"ל, 'פרס ישראל לגוש אמונים', חיוך **בבצורת**, עמ' 223. ברשימה 'הידד לישות', הנ"ל, **בעד**, עמ' 102, עובר ארגון הפת"ח תהליך של הגנחה ודמוניזציה כאחד. הרשימה מתמקדת בפעולותיו של 'מלאך הנקם של הישות הפלסטינאית' נגד גורמים ערביים דווקא.

48 הנ"ל, 'אנחנו חיים זה 26 שנה בצל המלחמה הגרעינית', **פרטאצ'יה אהובתי**, עמ' 228–230.

49 שם, עמ' 213.

הסיירים שהוקם בעבורו באגף הקליני של ארמון המלך. הנשיא הצעיר קרע את מדיו מעליו והשליכם דרך החלון: 'צ'רצ'יל קיבל פרס נובל לספרות פעמיים – שאג מלמעלה – מפני שהוא היה אשכנזי!' הזרמת הנפט לטנקרים הענקיים בנמלי לוב נפסקת. משלחת רשמית של מפגינים זועמים יוצאת ברגל לאוסלו. ברחבי שוודיה מונהגות הגבלות חמורות בשימוש ברכב, בחשמל ובבתי שימוש. בלחץ דעת הקהל מוצע לקדאפי פרס נובל בכימיה, על סמך הישגיו של הקולונל בתעשייה הפטרו-כימית. אולם נשיא לוב נעלב עד עומק נשמתו ומצהיר שמעולם לא הושפל בציניות כזאת. שני מטוסי נוסעים איטלקיים מופצצים בשדה התעופה של בומביי בידי ארגון טרור חדש בשם 'נוער פלשתינאי לאומי למען צדק ספרותי'. בבתי שוודיה שותקה ההסקה המרכזית כליל. נשיא צרפת מציע לפצל את פרס נובל בין הפילוסוף הבריטי ברטראנד ראסל לבין קדאפי. אולם הקולונל הגיב בצחוק מריר בלבד והפסיק את הנפט לצרפת ליומיים. אז בא השלג ובעקבותיו ההצעה השוודית ללוב לגבי איחוד שתי המדינות: חוקה אחת, צבא אחד, ענייני חוץ ומוסדות פסיכיאטריים משותפים. תשובת קדאפי: 'ספרות או כלום!' כשהנרות אוזלים בערים הגדולות של שוודיה, האקדמיה השוודית נכנעת.⁵⁰

ברשימה מזעזעת, 'בשבח האנטישמיות',⁵¹ מוטבעים בערבים סטראוטיפים אנטישמיים קלאסיים:

קיים עם אחד שנשאר נטע זר במשפחת העמים, הן בצביונו הסגור והן במנהגיו, עם מתנשא באמונתו הדתית ושחצן באופיו, גזע המשתחוה לממון והמתגרה באומות העולם בעושרו החומרי שצבר מעמלם של אחרים. זהו. את בני הגזע הזה אפשר לראות בכל מקום נוצץ, כדברי הנוסחה הישנה, בחלונות הראווה של בתי-קפה, במלונות הפאר ובמקומות הנופש היקרים ביותר. נשיהם עונדות עדיים כבדים, על אצבעותיהם השמנות מתנוצצות טבעות של יהלומים. מוקצה הוא העם הזה בכל העמים. בדרך כלל מציירים אותם, בקריקטורות הרבות בעתונים, בדמותו של עכביש שחור בולט-עיניים, שרגליו השעירות לופתות את חישוקי העולם, אפו עקום, שפתיו נפוחות, ועל ראשו, כמובן, הכפיה הצבעונית.⁵²

לאחר הקריקטורה הדה-הומניזטורית המחרידה הזאת מוצגת תמונה מבהילה של השתלטות הערבים על אירופה וארצות הברית בכוח כספי הנפט. הערבים מוצגים כמי שנולדו 'לא חכמים ולא חרוצים',⁵³ כלומר כחסרים את היסודות המרכזיים שבאמצעותם נבנתה הציוויליזציה המערבית (אינטליגנציה גבוהה ומוסר עבודה קשוח ובלתי מתפשר) וכמי שחסרים זאת באופן גנטי, דטרמיניסטי, קבוע ובלתי משתנה.

50 שם, עמ' 213-215.

51 הנ"ל, חיוך בבצורת, עמ' 180.

52 שם.

53 שם, עמ' 181.

השפלות המוסרית של הערבים בהפעלת נשק הנפט מתגמדת מול התנהגותם 'הבארבארית' כלפי השבויים הישראלים:

התנהגות המצרים כלפי השבויים היהודיים מעידה לא רק על הפער המוסרי המבורך שבין שני העמים, אלא היא אף משמשת אזהרה חמורה לגבי אלה המחפשים הסברים ראציונאליים ליחסם של הערבים אלינו. היחס הזה הוא, לצערנו, שנאה תהומית. הם אינם מכים את בחורינו כדי להוציא מפיהם מידע בטחוני כלשהו, אלא הם מתעללים בנערים כפותי הידיים וקשורי העיניים למען השעשוע הסאדיסטי בלבד, למען התענוג הבהמי שבהשפלה לשמה. [...] כל אדם בריא חש בחילה מזה. [זוהי] 'חרפת המאה העשרים'.⁵⁴

כפי שניתן היה כבר לראות בדוגמאות הקודמות, הערבים מוצגים כממשיכי דרכם של הנאצים או כגלגול עדכני של הנאצים או אף כגרועים מן הנאצים, כלומר כגרועים מן ההתגלמות האנושית המפלצתית ביותר של הרוע. ברשימה 'הטוב הרע והממושקף: כמה עצות מעשיות לאיש הטלוויזיה הבריטי'⁵⁵ מופיע דיאלוג אפשרי בין איש טלוויזיה בריטי ובין אזרח תל-אביבי שמן וממושקף:

- האם ידוע לך, אדוני, שאתם הורגים עשרות אנשים חפים מפשע על ידי הפגזת כפרים ערביים?
- הדבר כואב לנו מאוד, אך אין לנו מתחילים בהפגזות האלה לעולם.
- והצד ההומניטרי?
- אשר לצד הזה, קשה לנו לשמוע הטפת-מוסר מפי נציגו של עם, אשר טבח במלחמת-העולם האחרונה מאות אלפי תושבים אזרחיים על-ידי הפצצות-אוויר שיטתיות...
- איך אפשר להשוות את הערבים לנאצים?
- באמת אי-אפשר. הגרמנים מעולם לא הצהירו שרצונם להשמיד את אנגליה על תושביה. אתה צודק, אין מקום להשוואות...⁵⁶

בשורה של אמירות ארסיות מתכרסמת אנושיותם של הערבים ומתחולל תהליך של דה-הומניזציה, המתאמץ לשלול מהם מאפיינים אנושיים אוניברסליים ולהציג אותם כיצורים שאינם בני אנוש במלוא מובן המילה, הן בהיבט האינטלקטואלי שלה וכן בהיבט הרגשי-אתי שלה. 'במשך כמה ימים [בתחילתה של מלחמת יום כיפור] היה לנו הרושם', אומר קישון, 'שאצלנו הכוח ובקאהיר השכל. לרגע קט לא ידענו מי הערבי בין שנינו'.⁵⁷ כלומר

54 הנ'ל, 'משתיק קול מסוכן', פרטאצ'יה אהובתי, עמ' 205.

55 הנ'ל, בעד, עמ' 58.

56 שם, עמ' 60-61.

57 הנ'ל, 'שעתנו היפה ביותר', פרטאצ'יה אהובתי, עמ' 185.

במשך כמה ימים נראה כאילו חל ערעור רגעי בסדר הטבעי, המוחלט, המהותי של הדברים, אבל 'היום אנו שוב יודעים. לא השכל אלא היוזמה עברה אליהם להופעת אורח. הפער הרוחני בינינו נשאר עדיין גדול עד כי אין למדוד אותו אלא בשנות־אור, אפילו למדו ידידינו לחצות תעלות [...] אילו הפתיע אותם כוח ישראלי כזה – הרי אנחנו כבר היינו בטאנג'יר!⁵⁸ כלומר הערבים, כחלק מהסדר הטבעי של הדברים,⁵⁹ הם ברוטליים וחיייתיים, מאגר של כוח גשמי, בהמי, בלבד, מעין גוף ללא שכל (וללא נשמה).⁶⁰

'אנואר [סאדאת]', כותב קישון, 'עט עלינו בכובד משקלם של 36 מיליון טון שנאה'.⁶¹ יש כאן העצמה של האויב לכדי מסה אנושית גדולה, חיידיקית, נטולת כל הבחנה בין מעגלים קרובים, בינוניים ורחוקים, בין אלה המעורבים ישירות בסכסוך לאלה המעורבים בו באופן חלקי ואלה שאינם מעורבים בו כלל. המספר 36 מיליון ננקט, שכן זה היה מספר אוכלוסי מצרים בתקופה הנידונה. האויב הופך לנחיל הומוגני, גוש מונוליתי המורכב מהאוכלוסייה כולה, כולל נשים, תינוקות, זקנים, נערים, ילדות – כולם פניהם נמחקים, אישיותם נמחצת, והם מתערבלים למסה מפלצתית אחת, חטיבה מוצקה של שנאה.

במסגרת הדה־הומניזציה שהם עוברים, מוצגים הערבים כנטולי רגש, נטולי מוסר. מפרספקטיבה מסוימת, פוליטית צינית, הדבר נתפס כיתרון שיש להם עלינו, בעלי המוסר: 'יתרונם הנוסף: הדאגה שלנו לכל חייל, החרדה לאבדן חיים צעירים. מסורת עצובה זו נשארה גם הפעם נחלתנו הבלעדית. זה כוחנו המוסרי במלחמה, וחולשתנו המדינית כתום הקרבות. בסוריה ובמצרים אין, כנראה, אמהות'.⁶² זוהי דמוניזציה חריפה ביותר. אצל הערבים אין אימהות, כלומר קישון עוקר מהאומה הערבית את היסוד האימהי, הרך, המזין, עתיר החמלה, אולי האלמנט האנושי היקר ביותר על פני הפלנטה. הוא עוקר מהם את הלב של האנושיות ומותיר את האנושיות שלהם פגומה ונכה בצורה חסרת תקנה. אומה שאין בה אימהות או שנעדר ממנה היסוד האימהי היא אומה זומבית, אומה שנעה ופועלת, אבל היסוד האנושי ניטל ממנה. אתה מסתכל בעיניה אבל אתה לא מזהה חיים, לא מזהה אדם.

ברשימה האירונית הקריפה 'אות קין'⁶³ מזוהים הערבים עם קין, מי שהכניס את הרצח

58 שם, עמ' 185-186.

59 ראו הגדרתם של יהודה שנהב ויוסי יונה למושג 'הגזעה' כ'מנגנון של הבניה תרבותית ופוליטית' הכרוך ב'הפיכתו של ה"ביולוגי" [...] ה"חברתי" [...] או ה"תרבותי" ל"טבעי" ולבלתי ניתן לשינוי'. יהודה שנהב ויוסי יונה (עורכים), **גזענות בישראל**, מכון ון ליר בירושלים והקיבוץ המאוחד, רעננה 2008, עמ' 8.

60 ראו גם: 'אנחנו אומרים את האמת והם משקרים במצח נחושה כל הזמן'. קישון, 'אני מקנא במצרים', **בעד**, עמ' 90.

61 הנ"ל, 'שעתנו היפה ביותר', **פרטאצ'יה אהובתי**, עמ' 185.

62 הנ"ל, 'מסע נגד פולחן הדכאון', שם, עמ' 194.

63 הנ"ל, **חיוך בבצורת**, עמ' 155.

להיסטוריה האנושית ונחתם באות קלון נצחי. זיהויים עם הרוצח המיתולוגי, האחראי ל'חיסול רבע האנושות',⁶⁴ הופך אותם למעשה לגילומה העדכני של האידאה של הרצח. הדמוניזציה והדה-הומניזציה של הערבים באה לידי ביטוי סוגסטיבי (ומזעזע) ברשימה 'על מה בוכה הנביא'.⁶⁵ ברשימה, המכוונת בעיקרה לא נגד הערבים אלא נגד נביאי השחורות מהשמאל ומהאקדמיה, טוען קישון שנביא הזעם יודע שדרבוני התוכחה שלו (לסגת בלי שלום, לבקש סליחה וכולי) לא יתממשו. 'מנין הוא יודע? מן הפרצופים. הוא פשוט פותח את מכשיר הטלוויזיה ומסתכל בפניהם הגסים, והמעוותים-משנאה של המפגינים בקאהיר, הוא מביט בפרצופיהם האיומים של אונסי-הנשים עם הקלצ'ניקוב, בגולגלות המוות המשופמים האלה'.⁶⁶ בעוד שאצל הפילוסוף היהודי הגדול עמנואל לוינאס, הפנים של ה'אחר' קוראים ל'אני': 'אל תרצח' ומהווים את יסוד האתיקה או למעשה הפילוסופיה כולה,⁶⁷ אצל קישון, הפנים של ה'אחר' קוראים למעשה ל'אני' לרצוח. בפנים האלה – איומים, מעוותים, פני שטן, פני טומאה – המוות כבר חקוק ('גולגלות המוות'), ואם נהרוג אותם, נשמיד אותם, אנו פשוט ממלאים איזה ייעוד שטבוע בהם מכבר. אלו פנים שיש לרצוח; אלו פנים שקוראים לנו: 'רצח'.⁶⁸

64 ש.ם.

65 קישון, בעד, עמ' 105.

66 ש.ם, עמ' 107.

67 'הפנים, עוד דבר בין דברים, מבקיעות את הצורה אשר מגבילה אותן. ובאופן קונקרטי: הפנים מדברות אלי ובכך מזמינות אותי ליחסים שאין בהם מידה משותפת עם כוח שפועל, בין אם הוא הנאה או הכרה [...] בתוך מארג העולם הוא [הזולת] משול לאפס. עם זאת הוא יכול להשיב לי מלחמה, כלומר להשיב לכוח שמכה לא בכוח של התנגדות, אלא באי-הצפיות של תגובתו. בדרך זו הוא משיב לי לא בכוח גדול יותר – אנרגיה הניתנת למדידה, שכחו מצגיגה את עצמה כאילו הייתה חלק ממכלול – אלא בטרנסצנדנטיות של הווייתו ביחס לאותו מכלול; לא בעוצמה מופלגת כלשהי, אלא דווקא באינסופיות של הטרנסצנדנטיות שלו. אינסופיות זו, עזה יותר מאשר הרצח, מתנגדת לנו כבר בפניו, היא פניו, היא המבע הקמאי, היא המילה הראשונה: "לא תרצח". האינסוף משתק את הכוח בהתנגדותו האינסופית לרצח; קשוחה ובלתי-ניתנת להכרעה, היא בוהקת בפניו של הזולת, במערומים המוחלטים של עיניו חסרות הישע, במערומי הפתיחות המוחלטת של הטרנסצנדנטי. אלה הם יחסים לא עם התנגדות עצומה, אלא עם משהו אחר לחלוטין: התנגדות של מה שאין לו התנגדות – התנגדות אתית. האפיפניה של הפנים מעוררת את האפשרות למרוד את האינסוף של הפיתוי לרצוח, לא רק כפיתוי להרס מוחלט, אלא כאי-האפשרות האתית גרדא של הפיתוי והניסיון [...] האפיפניה של הפנים היא אתית'. עמנואל לוינס, כוליות ואינסוף: מסה על החיצוניות, מאגנס, ירושלים 2010, עמ' 162-163.

68 על הדמוניזציה של האויב והפיכתו ל'אויב הנצחי' ראו: Liah Greenfeld, 'Is Nationalism Legitimate? A Sociological Perspective on a Philosophical Question', in: Couture, Nielsen and Seymour (eds.), *Rethinking Nationalism*, p. 108.

השמאל הישראלי

מעטים הגורמים בעולם כולו אליהם מפנה הסְטירה הלאומנית הקישונית שנאה עזה יותר, תיעוב עמוק יותר מאשר השמאל הישראלי.⁶⁹ השמאל הוא וירוס הומניסטי שחדר אל הגוף הלאומי, התמקם בצומתי העצבים ובמערכת הדם ומפיץ משם את ארסו ההומניסטי הקטלני אל הגוף כולו, מאיים להחליש אותו, לשתק אותו, להפוך אותו לטרף קל בידי האויבים החיצוניים, שרק מחכים לשעת הכושר. מבחינה זו הוא מסוכן יותר מהגורמים החיצוניים, שהגוף הלאומי יכול להתגונן מהם ביתר יעילות. הגוף הלאומי מתעוות כולו משנאה ומזעם אל מול גורמי הארס וההרס שהתמקמו בתוך תוכו, באזורים הפנימיים והאינטימיים ביותר.

בחלק מן הרשימות נגד השמאל מופיעות הטענות המוכרות בדבר השליטה של השמאל בתקשורת, באקדמיה ובאופן כללי בתרבות ובמוסדותיה. כך ברשימה 'אביזוהר, הפקק הימני'⁷⁰ השמאל מוצג כמי ששולט 'בעתונות ובמשרדים, בביקורת האמנותית ובשוק הפרסים' (אם כי בבחירות 'אין הם עוברים את האחוז וחצי'). בשם האיזון הקדוש חייב השמאל לשתף בכל רב־שיח ברדיו או בטלוויזיה נציג מן הימין. כאן בא לעזרו העסקן הימני אביזוהר ויינרב. ויינרב 'מלא וגדוש תשוקה אלימה להביע ברבים את דעותיו הימניות המוצקות, אך הוא ניגש לדבר תמיד ברגל שמאל: הוא יודע להתחיל במשפט, אך לעיתים רחוקות מצליח לגמור אותו, ובאמצע הוא נוהג לעבור לצריחות, ובשיאו הוא יורק'. איכויות אלו הפכו אותו לנכס יקר מציאות לשמאל. 'כל אימת שבתוככי האולפנים ובמועצות הציבוריות למיניהן מתכנן השמאל השולט לערוך סימפוזיון כלשהו על כל פרובלימה שהיא, הרי הרכבת צוות המתווכחים אינה מהווה עוד בעיה. לוקחים את מיטב המוחות מצד שמאל, את אמני השיח והביטוי בגובה אינטלקטואלי של 30 אלף רגל, ומצרפים אליהם, לשם האיזון האידיאולוגי, את אביזוהר ויינרב העילג, המגמגם והיורק. כתוצאה מכך 'עובר הוויכוח המאוזן תוך דקות ספורות לטבח מאורגן'.⁷¹

ברשימה 'יקיצה משטיפת מוח'⁷² קובע קישון כי המושג 'ימני' נעשה לנשק פלא אידאולוגי בידי תועמלני השמאל להבאשת ריח יריביהם. מאחר שבמשך המאה הזאת נלחמו כמה רודנויות ימניות בקומוניזם באמצעים הברוטליים שלו, מודבק בידי אותם התועמלנים הזריזים על מצחו של כל גוף שאינו הולך בתלמם, אות קין של ימניות כמלה

69 שוב, הדברים נכונים לגבי הסְטירה הלאומנית הקישונית בשלביה הלוהטים וה'מודלקים'. ביקורתו של קישון כלפי האתוס והפרקטיקה הסוציאליסטיים של השמאל, ביקורת שתופסת מקום עצום ביצירתו, היא, בדרך כלל, כפי שהתבטא אחד מעמיתי, בגדר לגלוג סְטירי ללא שנאה.

70 קישון, *חיוך בבצורת*, עמ' 171.

71 שם, עמ' 171-172. ראו גם: 'אין זה סוד, שבמדורים הפופולאריים של הטלוויזיה אין דריסת רגל ל"אלמנטים לאומניים", אלא אם כן הם קשורים בשערוריה, או מגמגמים, או אינם שולטים בשפה העברית די צרכם'. הנ"ל, 'הזכוכית המגדלת מזיפת', שם, עמ' 254.

72 הנ"ל, *עד המדינה: פרוטוקול*, עמ' 296.

נרדפת לנאציזם ולפאשיזם. מסע זה, מתוכנן ומבוצע בכשרון ובעקביות זה יובל שנים, השכיל לשוות למושג 'ימין' טעם לגנאי, מעין ראייה ניצחת לשאיפה לרודנות ולדיכוי, שכל אדם הגון חייב לסלוד ממנה. תפיסה כוללנית זאת גובלת באבסורד על סף אי-שפיות הדעת [...] הפסטיבל לגינוי הימין נמשך ללא הפסקה. מי שאינו מאמין בשאיפות השלום הגואות של הנשיא אסד, הוא מחרחר-מלחמה ימני, מי שהתנחל בערבה הוא בריון ימני, מי שאוהב את עמו ואת ארצו יותר מדי הוא שוביניסט ימני.

השמאל מפעיל 'מכונת תעמולה משומנת כהלכה' ומוצג כ'כת האינטלקטואלים השמאלנים, התופסת אחוז וחצי בכנסת ושמונים אחוז בתקשורת, בממלכת הביקורת ובוועדות הציבוריות השונות' ומחלקת 'הכשר של קדמה'.⁷³ ברשימה 'הזכוכית המגדלת מזייפת'⁷⁴ טוען קישון כי:

הלוחמים העוזים לחרויות האמנות פיתחו לעצמם מזמן שיטה בדוקה לחיסול יריבים פוליטיים על ידי קטילה אמנותית הגובלת לא אחת ברצח אופי. מתנגדי הצנזורה השרופים מונעים ככל האפשר את רשות הדיבור מן הצד שכנגד, ומנמיכים את שיעור קומתו במהלומות פטיש, וכל זה תוך כדי צווחות בלתי-פוסקות על אודות הסכנה האורבת לדמוקרטיה ולחופש הביטוי. להשתייך למחנה המוכתם בכינוי 'ימני' פירושו כריית קבר בתקשורת: מי שרוצה להראות את פרצופו על המסך צריך קודם להתנער מבריוני גוש-אמונים או לפחות מגאולה כהן, מי שמעוניין בביקורת תיאטרלית טובה חייב להכיר בזכויותיו הלגיטימיות של ערפאת ולהתפעל מן המזבלות שבמוזיאון תל-אביב. טיפש מי שאינו עושה זאת.⁷⁵

השמאל ברשימות אלה נתפס כפי שנתפסים היהודים באופן כללי בתפיסות אנטישמיות קלאסיות כקאדר אפל של קושרים העושים מניפולציות ערמומיות ונתעבות ושולטים בתרבות ובכיבודיה,⁷⁶ במדיה ובדעת הקהל.

אולם השליטה בתרבות ובתקשורת היא רק חלק קטן מגילולי השמאל ופיגוליו. הרשימה 'המירוץ'⁷⁷ פורשת גלריה נתעבת של אנשי שמאל במדרג עולה של רדיקליות. הראשון הוא אורי, '[ש]דרש על בימות חוץ לארץ את ניתוק המדינה מהציונות והפגין יכולת גם ביישות

73 שם, עמ' 298-299.

74 קישון, **חיוך בבצורת**, עמ' 253.

75 שם, עמ' 255.

76 ברשימה 'פרס ישראל לגוש אמונים' כיבדי ישראל מתוארים כ'גביע נודד של קבוצה שמאלנית קטנה ומאורגנת היטב המעבירה אותו מיד ליד בינה לבין עצמה': הנ"ל, **חיוך בבצורת**, עמ' 233, וברשימה 'הזכוכית המגדלת מזייפת' נקבע: 'הממסד של המערך נכנע והתרפס בריש גלי לקבוצה קטנה וכשרונית להפליא של אנשי שמאל בתקשורת ובעתונות, המחלקים ביניהם עד היום הזה את כל המועצות, את כל המילגות ואת כל הפרסים, כאילו היו שחקניה של קבוצת כדורסל ותיקה ומתורגלת היטב'. שם, עמ' 255.

77 קישון, **בעד**, עמ' 63.

הפלתנינית, אך חולשתו לצה"ל מנעה ממנו שיכבוש מקום קבוע באמצעי התקשורת הבינלאומיים. אמנם הוא התבסס יפה בעיתונות צרפת עם סכנת הקולוניאליזם הישראלי, עליה הוציא פטנט בתריסר ארצות, אך באותה תקופה כבר גברה הדרישה בעתוני העולם לטון אנטי־ישראלי חריף יותר, ואילו 'אורי' הוא פובליציסט מחונן, אך נגוע במעצורים פטריטיים'. השני הוא עמוס, המזנק למילוי החסר בתיאורים ססגוניים בכתב עת לונדוני 'על פיצוץ בתים ערביים חסרי־מגן'. אולם גם 'עמוס, בדומה לאורי, נכשל בגלל זיקתו לארץ' ונאלץ לפנות את השטח למקצוענים'. כאן מופיע שמעון הצייר ושופך אור חזק על חובבנותם של השניים באמצעות 'ציוריו הקולעים על אודות תאוות הרצח של הישראלי הממוצע'. שמעון זוכה להצלחה ומדורג 'בדרג אחד עם חביבת ה"אובזרוור", הרי היא הסופרת היהודית־אמריקנית המעריצה את אייכמן בשל אצילותו הנפשית'. אולם אפילו שמעון מורד לליגה ב על ידי משה איש הפת"ח הנושא את 'כתר שונא־המדינה מספר אחד זמן ממושך' בזכות תמיכה 'בפעולות הפת"ח בשדות התעופה השונים' ובזכות 'תיאוריו החיים על שריפת ילדים קטנים בהפצצות נפל"ם בידי פירטי האוויר הישראליים', תיאורים המקסימים את שבועוני גרמניה. בזמן שליטתו של משה פועלים גם פרופ' יעקב עם 'נצחונות עד מוות של גזע האדונים' ופרופ' יהושע עם 'מדינה של קסרקטין'. מי שהדיח את משה מכסאו הוא רמי אמן העיניים; בתנופה אדירה הוא פרץ אל הזירה בהעניקו 'לקהל הבינלאומי תחושה חיה על הזוועות העוברות על תושבי השטחים הכבושים [...] רמי עובד במכות חשמל, צינוקים אפלים ושריפת ציפורני הרגל השמאלית בגפרורים מחודדים. לפי מיטב שיקוליו אין כל זכות קיום לישוב היהודי במזרח־התיכון, ולכן יש לפעול בהתאם'. אולם לא הספיק ה'משמיץ הקטן' להתבשם מאדי התהילה צץ בזירה אלי העילוי מפריז אשר התלבש על חיסול מדינתנו הנאצית במשנה מרץ. אלי עובד כעת על מנשר אל אומות תבל, בו הוא מציע את העברתם של כל תושבי המדינה היהודים, בהשגחת מועצת הביטחון, לאחד האיים השוממים באוקיינוס השקט 'כדי ללמדם מחדש הליכים אנושיים מקובלים בעולם התרבות'.⁷⁸ גילוייו של אלי על אודות אפיית מצות בדמם של ילדי הפליטים הערבים מתקבלים יפה בקרב העיתונות הרצינית בבירות אירופה, אפס

78 גם ברשימה 'הדרן' מופיע 'עילוי' כזה כעד תביעה במשפט האינקוויזיציה שמנוהל כנגד ישראל בפרשת המטוס האזרחי הלובי שהופל. העילוי שופע כולו 'הומאניות ואופק: אנחנו אשמים מאה אחוז, בדקתי [...] אנחנו פטריטיים עיוורים, בני שטן, הוד קדושתכם... המטוס זוהה ב־14.03 והתרסק ב־14.09:45, מכאן שלרמטכ"ל לא היו 8 דקות להחליט כפי שטענו, אלא מכסימום 6:45, עשיתי חשבון... בשלב מסוים מאבד העילוי את עשתונותיו ונכנס להתקף אפילפטי מופרע: 'עיני העילוי מתגלגלות למעלה, והוא צונח ארצה בפיתולים: הדפיסו אותי בעתון - צווח באקסטזה - בעמוד הראשון של הניו־יורק טיימס... תצטטו אותי בעמוד הראשון... עם השם שלי... בטיימס... בטיימס... בטיימס...' / קישון, פרטאצ'יה אהובתי, עמ' 170-171. העילוי אם כן הוא שותף פעיל בהעלאת מדינת ישראל על גלגל העיניים האינקוויזטורי של התקשורת הבין־לאומית. ראו גם הרשימה 'תקרית בפסטיבל', שבה שליח ישראלי שמאלני ומר נפש מנסה לשווא להשמיץ את מדינת ישראל באוזני יהודי רוסי ציוני: הנ"ל, באחד האמשים, עמ' 133.

תקופתו בכל זאת מגיעה לקצה, כי בינתיים נתגלתה בפרנקפורט על ידי צייד כישרונות של שבועון גרמני דינה הפלא, נערת המהפכות היהודית, המעמידה את אלי בצל עם דרישתה הרגשית להשמדת ישראל על כל תושביה 'כמו שמשמידים פשפשים'. דינה עומדת כעת ללא מתחרים, ורב לה הביקוש.⁷⁹

הביקורת שהשמאל מותח עוברת קריקטוריזציה ורדוקציה מהירה לאנטישמיות ולנאציזם, מה שפוסל מראש כל ביקורת מצד שמאל של המפה, כלומר ביקורת המבוססת על ערכים הומניסטיים אוניברסליים. כל ביקורת כזאת הופכת להיות, אוטומטית, מוכתמת ונגועה, חולנית ונטולת כל לגיטימציה.⁸⁰

הרשימה 'פרס ישראל לגוש אמונים'⁸¹ פותחת בטיראדה⁸² חריפה, מרוכזת ודחוסה נגד השמאל, המכונה פה בבוז 'בעלי המצפון הישראליים':

יצר ההרס העצמי הגלוי והצוהל, זוהי התכונה הלאומית המלווה את השבט היהודי המסוכסך למן יציאתו ממצרים. מסורת השנאה העצמית משוכה כחוט שני לאורך ההיסטוריה היהודית על תוצאותיה המחרידות, כאילו היתה קללה פאתולוגית העוברת בירושה מאב לבן ומבן עד קץ כל הימים.

בימים אלה מתבטאת הנטייה ההיולית הזאת בספקנות האופנתית, המופגנת והמוסווית, לגבי זכותנו להתנחל מחדש בארץ ישראל. רבים וטובים שואלים את עצמם, אם אין הפלשתינאים רשאים לתבוע את הסתלקותנו מפה, בעלי המצפון מתייסרים על העוול שעשינו לפליטים כתום מלחמת ההשמד הערבית שנהפכה למלחמת שחרור יהודית. לרוסים אין קורטוב של מוסר-כליות על שכבשו אחרי מלחמתם האחרונה שטחים עצומים, אשר מעולם לא היו שייכים להם ולא לאבותיהם, ואין כליותיהם מייסרות את בני העם הצ'כי בשל הגלייתם המאורגנת של שלושה מיליון הסודטים. אף בפולנים אינם ניכרים יסורי מצפון בולטים בגלל סיפוחיהם העליזים, לתורכים אין מוסר-כליות על 'העברות האוכלוסיה' בסיטונות, ליוונים אין, לבולגרים אין, להודים אין, לפאקיסטאנים אין וגם לאמריקנים אין. רק לישראלים יש. בעל המצפון האינטלקטואלי בקרבנו רואה בגירוש מיליון היהודים מארצות ערב תהליך היסטורי שאין להשיב, ואילו בבריחת הערבים, עקב מסע-הקטל שלהם בנוסח גוש-עציון, הוא רואה עוון משווע. בעל המצפון סבור, ששנים-עשר מיליון הקילומטרים המרובעים של ארצות ערב, שטח גדול מזה של אירופה, אינם מספיקים כדי לקלוט את הפליטים. בעל המצפון מוצא, שתושבי בירעם ואיקרית נעקרו ממכורתם והועברו למקום אחר

79 הנ"ל, בעד, עמ' 63-67.

80 על החשיבות הקריטית, המכוננת, של ביקורת פנימית והימנעות מ'קבלה אוטומטית' של פעולותיה של המדינה במסגרת הפטריטיזם או הלאומיות הליברלית-הומניסטית ראו: Nathanson, *Patriotism*, p. 33.

81 קישון, חיוך בבצורת, עמ' 231.

82 טיראדה - נאום ארוך של הוקעה וביקורת.

במירמה ובכחש, ואילו יהודי חברון נטבחו ביושר, ועל כן את אנשי בירעם יש להחזיר, אבל את יושבי חברון אסור. הישראלי בעל המצפון מבין לרוחו של יאסר עראפת, הוא עניני וריאליסט להפליא לגבי מניעיו הלאומיים של המרצח ההמוני הזה, לגבי אויבנו בנפש האכזרי והשפל, הוא מתרשם מזכותן הלגיטימית של תנועות השיחרור הפלשתינאיות לכרות בגרזנים את ראשי ילדינו בבתי הספר... בעל המצפון הישראלי הוא מלא הבנה אוניוורסאלית. הוא שונא רק דבר אחד שינאה תהומית: את מתנחלי גוש אמונים. בעל המצפון הישראלי הוא חולה נפש.⁸³

היות בעל מצפון, כלומר בעל קוד אתי הומניסטי-אוניברסלי, הוא תנאי מספיק אם כן להיות מאובחן כחולה נפש. השמאל הביקורתי, המסרב לחלוק את האונטולוגיה הפוליטית הלאומנית, עובר פתולוגיזציה רדיקלית ואלימה.

השמאל מוכש בארסיות שכן הוא מהווה גורם פתולוגי עד היסוד, רקוב והרסני, גיס חמישי המכניס את כוחות המצפון והמוסר אל לב המבצר הישראלי על מנת שיעשו בו שמות. ברשימה 'פרס ישראל לגוש אמונים' הוא מתאר את אנשי השמאל בארסיות תמציתית כ'יושבים האוכלים את ארצם'.⁸⁴ זהו פסוק חזק המהווה היפוך של דברי המרגלים שנשלחו לתור את ארץ כנען: 'וַיֵּצֵאוּ דְבַת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבְרָנוּ בָּהּ לְתוֹר אֶתָּה אֶרֶץ אֹכֵלֶת יוֹשְׁבֶיהָ הִיא' (במדבר יג לב). אנשי השמאל מופיעים כאן אם כן כמעין גלגול מודרני של המרגלים (ואנו זוכרים שהמרגלים, למעט כלב ויהושע, הומתו כולם במגפה) ואף גלגול חמור יותר. שכן בעוד המרגלים רק הוציאו את דיבת הארץ רעה, מוקנית כאן לאנשי השמאל איזו אקטיביות הרסנית: הם אוכלים את ארצם, כלומר באופן אקטיבי הורגים אותה, ממיתים אותה. זוהי האשמה חמורה ביותר שלמעשה מתירה את דמם.

סיכום

רבים מהאלמנטים והתמות המופיעים בשיח הלאומני הקישוני מחלחלים ומציצים בשיח הלאומני המתעצם ששטף את הימין הישראלי ואת הציבוריות הישראלית בשנים שבאו אחריו. מבחינה זו זהו שיח תשתיתי המקדים את זמנו. בכל מקרה, הלאומנות הקישונית היא מערך קוגניטיבי ורגשי מורכב ומרובד הכונף למעשה את העולם כולו. זהו גם, כפי שראינו, מערך משתנה ומתפתח, הלוכש ופושט צורה בהתאם לשינויים המתרחשים במציאות הפוליטית. במאמר זה ניתחנו שני עמודי תווך מרכזיים במערך זה – היחס

83 קישון, חיוך בבצורת, עמ' 231.

84 שם, עמ' 233.

לערבים ולשמאל. הערבים, לפחות בתקופה מסוימת ברשימותיו של קישון, מוצגים כאבי אבות הטומאה, ואילו השמאל מוצג כמי ששובר את האורגניות של הגוף הלאומי,⁸⁵ שחייב לעמוד כגוש אחד מוצק מול אויביו (למעשה האנושות כולה), שכן אלמלא כן אחת דינו – התפוררות והיעלמות. הגורמים הנוספים הנוטלים חלק במערך ינותחו במאמרים אחרים.

85 על התפיסה האורגנית באידאולוגיה הלאומנית ראו אצל ישעיהו ברלין: '[הלאומנות משמעותה ההכרה] שמתכונת החיים של חברה דומה לזו של אורגניזם ביולוגי; שצורכי התפתחותו הנאותה של אורגניזם זה [...] הם מטרותיו המשותפות; שהמטרות האלו הן עליונות; ובמקרים של התנגשות עם ערכים אחרים, שאינם נגזרים מן המטרות הספציפיות של 'אורגניזם' ספציפי – אינטלקטואליות או דתיות או מוסריות, פרטיות או אוניברסליות – הערכים העליונים האלה ראוי שיכריעו את הכף, שהרי רק בכך יימנעו ניוונה וחורבנה של האומה': ברלין, 'הלאומיות', בתוך: נגד הזרם, עמ' 448.